

Hadis Rivâyetlerinde Görme Engelliler

Halil İbrahim KUTLAY

“The Visually Disabled in Hadith Narration”

Abstract: Among the disabled, those who provide the most services in Islamic sciences have been blind people. Many distinguished visually impaired persons have been engaged in Hadith Narration, just as there are those who are famous for the Qur’ân Recitation. Some of these scholars have been identified as congenital blind and others have lost their sights later on, however, this impairment have not prevented them from being knowledgeable or even deepening in science. In this article; among the first three generations of the Islamic History, the most famous of the visually handicapped figures in the narration of hadith are mentioned, and it is pointed out that while narrating the hadith, the reliable narrator who is visually impaired –on the condition of having a solid memory- is evaluated in the same position as the person who is not impaired.

Citation: Halil İbrahim KUTLAY, “Hadis Rivâyetlerinde Görme Engelliler” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/1, 2022, 7-26.

Keywords: Hadith, narration, the visually disabled, the reliable narrator, memory.

I. Giriş

A. Engelli Tanımı ve Sayısı

Engellilerin çeşitliliği ve aralarındaki farklılıklar sebebiyle ‘engelli’ tanımında ortak ve kapsamlı bir tanım yapmak zordur. Engelli kelimesine dair yapılmış tanımlardan biri şudur: Engelliler, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişilerdir.¹ Bir başka tanıma göre engellilik; bireyin yaşadığı sürece yaş, cins, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rollerindeki yetersizlik olarak tanımlanmıştır.²

* Doç. Dr, FSM Vakıf Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Hadis ABD Başkanı, İSTANBUL, halilkutlay@fsm.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3318-2977

Geliş: 26.01. 2022

Yayın: 30.06.2022

¹ Demir, Ömer ve Aysoy, Mehmet; *Engelli Tanımı ve Sınıflaması*, Türkiye Özürlüler Araştırması, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), 2002; s. 9.

² Özsoy, Yahya, “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Özel Eğitime Giriş*, ed. Özsoy, Yahya vd., Karatepe Yayınları, II. bsk, Ankara, 1989, s. 6.

Türkiye’de nüfusun önemli bir kısmı engelli bireylerden oluşmaktadır. Sa-
vaşlar, hastalıklar, kazalar ve tıbbî hatalar engelli sayısında artışa sebep olmakta-
dır. Türkiye’de, engelli bireylerle ilgili duyarlılık giderek artmakta ve bu konu-
daki çalışmalar gün geçtikçe ivme kazanmaktadır. Bu konudaki verilerden biri
2011 yılına aittir.

2011 Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre;³ görme, duyma, ko-
nuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşıt-
larına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama
fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten
kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841’dir. Diğer bir ifadeyle 2011 yılında toplam nüfu-
sun %6,6’sının en az bir engeli vardır. Engelliler arasında kadınların oranı %57,2
erkeklerin oranı %42,8’dir.

Türkiye’de engellilerin en çok zorlandıkları ve en çok sıkıntıya düştükleri
alanlar erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık alanlarıdır.

Bu veriye göre; gözlük veya lens kullandıkları halde görmeye zorluk yaşadığı-
nı veya hiç göremediğini beyan edenlerin oranı %1,4’tür. Görmeye güçlük çe-
kenlerin oranı erkeklerde %1,3 iken kadınlarda %1,5’tir.

B. İslâm’ın Engellilere Bakışı

İslâm dini, insana insan olduğu için değer vermiş, Âdemoğullarını şerefli kıl-
mış,⁴ engelli olanlara ise apayrı bir değer ve önem vermiştir. İster sağlıklı ister
engelli olsun her insan, Allah’ın yeryüzünde yarattığı en kıymetli ve en değerli
varlık olarak nitelendirilmiştir.

İslâm’ın insana yaklaşımı; cinsiyet ayrımı, biyolojik ve fizyolojik farklılık ve
maddî vasıflar dikkate alınmadan her insana insan olduğu için değer verme yak-
laşımıdır. Allah’ın yarattığı ‘insan’ denen varlık değerlidir ve her insanda farklı
kabiliyetler, değişik özellikler ve güzellikler vardır.

Engellilik/özürlülük kişinin dış görünüşündedir, vücudundadır. Ruhta en-
gellilik olmaz. Ruh engelsizdir. Kur’an’ın ifadesiyle; “*Kör olan gözler değil, kalp-
lerdir.*”⁵ Yani asıl engelli olan insan; basiretsiz ve şuursuz, insanlık ve dostluk bil-
meyen insandır. Asıl böyleleri manevî ilgiye ve manevî tedaviye muhtaçtır.

II. Hadisler Işığında Engelliliğin Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber’ın engelliler ve özellikle görme engelliler hakkındaki mesaj-
larında nebevî değerlendirme yapılmakta, psikoterapi metodu uygulanmakta ve
engellilere karşı pozitif ayrımcılık tavsiye edilmektedir.⁶

³ Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2015). Dünya Nüfus Günü TUİK Haber Bülteni (sayı:
18617). Tarih: 06.07.2015.

⁴ el-İsrâ, 17/70.

⁵ Hac, 22/46.

⁶ Erul, Bünyamin, “Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi Hz. Peygamber’in Sünnet ve Hadisle-
rinde Engellilerle İlişkiler”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam*, s. 67-85, DİB Yay. Ankara,
2005; ss. 15-44, Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”,

Bu konudaki hadis-i şeriflere göre; mü'min kula verilen belâ, musibet, hastalık, gam ve keder gibi engellilik de insanî bir durumdur. Bu durum istisnâî bir durum değildir. Herkes en basit bir olay veya bir kaza sebebiyle engelli olabilir, ya da bilinen bir sebep olmaksızın engelli olarak dünyaya gelebilir. Bu durum, hayat ve ölümün asıl sebebi olan 'ilâhî imtihan' gereğidir.

Her çeşit farklı psikolojik veya fizyolojik durum, herkes için ders ve ibret alma sebebidir. Bu çeşit durumlar hem insanın kendisi hem de çevresindeki kim-seler için imtihan vesilesi olup aynı zamanda imanlı kimse için ilahî mükâfat, ecir ve sevap olarak değerlendirilmektedir.

A. Yaşanan Her Şeyin, İmtihan Vesilesi Oluşu

Allah, yarattığı insanoglunu farklı şekillerde imtihana tabi tutmuş, iyilikle ve nimetle imtihan ettiği gibi darlık ve sıkıntılarla da imtihan etmiştir. Hayatın her dakikasını bir sınav olarak gören insan, bu sınavı başarıyla verebilmek için çaba harcayacaktır. Bu sınav, ancak olayları madde gözlüğü yerine maneviyat gözlüğüyle değerlendirmekle kazanılabilir.

İnsani, eşyayı, varlık âlemini, tarihi ve coğrafyayı iman gözüyle değerlendiren inançlı insan, imkânları fırsatlara dönüştürdüğü gibi imkânsızlığı da manevî açıdan fırsata dönüştürmesini bilen insandır. İmanlı insan, çağımızın hastalığı olan psikolojik buhranlarla kıvrınma yerine ulvî dereceler kazanma fırsatını yakalayan insandır.

Hastalık ve musibetlerde tedbir, teşhis, tedavi, ilgi, yardım ve destek elbette gereklidir. Bu alanda beşerî güç sonuna kadar kullanılmalıdır. Ama tıkanılan noktada acziyetin itiraf edilmesi zorunludur. Çaresiz kalınan durumlarda şikâyet, itiraz, isyan, kriz, buhran ve intihar yerine ilâhî takdire teslimiyet tavsiye edilmektedir. Erzurumlu İbrahim Hakkı (v. 1194/1780); "*Mevlâ görelim n'eyler; N'eylerse güzel eyler,*" ifadesiyle ilahî takdire tam bağlılık ve teslimiyeti ifade etmektedir.

B. Yaşanan Her Problemin, Derece Kazanmaya Vesile Oluşu

Yaşanan sorun ve problemler, hastalık ve musibetler imanlı kulun manevî derecesinin yükselmesine vesile olabilir. Olayları isabetle değerlendirebilen, imtihanın sırrını anlayabilen kimse için hayattaki bütün problem ve sorunlar, kendisinin manen yücelmesi ve yükselmesi için birer vesile ve lütuf olarak görülme-lidir.

"Bir kul, kendisi için -Cennet'te- hazırlanmış olan makama ameliyle erişemeyecekse, Allah onun bedenine, malına veya çoluk çocuğuna bir belâ verir de bu belâyâ sabretmesi

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI (2006), sy. 2, ss. 37-72, (Erişim Tar.: 12.02.2018) http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1332908630_0602030358.pdf, ss. 37-72

⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Tefvizname*, <https://www.antoloji.com/tefvizname-siiri/> (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

sebebiyle o makama eriştirilir".⁸

Kulunu göz gibi büyük bir nimetten doğuştan veya sonradan mahrum bırakan Rabbimiz, 'el-ADL' (Sonsuz adaleti gerçekleştiren, en hassas adalet terazisinin sahibi olan, adaletin ta kendisi olan) isminin gereği olarak bu dünyada bazı nimetlerden 'kısmen yoksun' bıraktığı engelli kulunu ebedî hayatta bol nimetlere ve sayısız lütuflara gark edecektir. Zira mü'minin asıl hayatı ahiret hayatıdır. O, her dakikasını ahirete yatırım olarak değerlendirme çabası içerisinde. Bir kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Ben kulumu iki sevgilisiyle -yani iki gözünün nurunu alarak- imtihan ettiğimde; kulum buna -şikâyet etmeyip- sabrederse, iki gözüne bedel olarak ona Cennet'i veririm."⁹

C. Engellilerin Çevresindekilerin de Derece Kazanacağı

Problemler ve sorunlar sadece bunları yaşayanlar için değil, çevrelerindeki yakınları, arkadaşları, dostları ve komşuları için manevî bir fırsat olarak görülmelidir. Yaşanan her problemi derece kazanmaya vesile olarak gören kimse, çevresindeki hastalar, engelliler ve muhtaç durumda olan insanlara yardım etme ve destek olma sebebiyle ecir ve mükâfat kazanmaktadır. Doktor, hemşire, sağlık memurları ve hasta refakatçileri hastalar sebebiyle manevî dereceye erişmektedirler.

"Siz güçsüzleriniz sebebiyle ilâhî yardıma ve bol rızka eriştirilirsiniz,"¹⁰ hadisi çocukluk, yaşlılık, hastalık, engellilik gibi tabii durumların; yangın, sel, deprem ve trafik kazası gibi olayların manevî fırsata dönüştürülmesinin gereğine dikkat çekmekte, hizmet ve destek fırsatını 'ganimet' telakki etmeyen kimsenin büyük bir imkândan yolsun aldığına işaret etmektedir

İslâm'ın engelli ve muhtaç insanlara yardım konusundaki bakış tarzını şu hadis özetlemektedir:

"Görme engelliye rehberlik etmen, sağır ve dilsizle anlayacakları bir şekilde anlatman, muhtaç bir kimseyi ihtiyacını tedarik etmesi için gerekli yere götürmen, derman arayan dertlinin imdadına koşman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar sadaka çeşitlerindedir..."¹¹

Engellilik, kesinlikle 'ceza' olarak görülmez, 'ceza' olarak nitelendirilemez.

⁸ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, *el-Müsned*, Kahire, 1313/1985; V, 272.

⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih (Fethu'l-barî şerhu Sahihi'l-Buhârî* ile birlikte), thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, tsh. Abdülaziz b. Baz, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. , "Merdâ" 7 (5653); Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, c.I-II thk. Ahmed Muhammed Şakir, c.III thk. Muahammed Fuad Abdülbakî, c.IV-V thk. İbrahim Atva İvad, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. , "Zühd" 57, (2400)

¹⁰ Buhârî, "Cihad" 76 (2896); Nesâî, Ebû Abdirrahman, Ahmed b. Şüayb b. Ali, *es-Sünen*, (bi-şerhi's-Süyûti ve haşiyeti's-Sindi), Daru'l-Fikr, Beyrut, l.bsk, 1348/1930, "Cihad" 43 (3179); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 198

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 168-169; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki eş-Şâfiî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1414/1994; X, 337.

Zira bu dünya, ceza dünyası değil, imtihan dünyasıdır. Büyük günahların, büyük suçların cezalarının bir kısmı adalet gereği dünyada verilse de yaşadığımız hayat baştan sona imtihandır.

Rabbimizin en değerli kulları olan Peygamberler, imtihan gereği derecelerinin kat kat yükselmesi için en şiddetli belâlara mübtelâ olmuşlardır. “*Belânın en şiddetlisi, Peygamberlere, sonra Allah’ın en sevgili kullarına, daha sonra diğer sevgili kullarına verilir,*”¹² hadisi bu gerçeği ifade etmektedir.

Birçok peygamber farklı imtihanlara tabi tutulmuş. Allah’ın izniyle bu imtihanları başarıyla vermişlerdir. Nûh tufanından Sâlih, Hûd ve Lût aleyhisselâmın, Mûsâ ve İsâ aleyhisselâmın hayatından örnekler mevcuttur. Yusuf’una duyduğu üzüntü ve kederden dolayı Yakub aleyhisselâm’ın gözlerine perde inmiş, görme duygusunda zaafiyet yaşamıştır.¹³

III. Görme Engelli Hadis Âlimleri

Engelli olup da İslâmî ilimlerde en çok hizmet verenler, görme engelliler olmuştur. Doğuştan görme engelli meşhur kıraat âlimi Kâsım b. Firrûh eş-Şatıbî (v. 590/1194) ve Kur’an-ı Kerim tilâvetiyle meşhur pek çok görme engelli hafız gibi, hadis rivâyetiyle meşgul olmuş seçkin pek çok görme engelli âlim bulunmaktadır.

Bu ilim erbabından bir kısmı, doğuştan görme engelli (*ekmeh*), bir kısmı da sonradan görme engelli (*darîr*) olarak tespit edilmiş, ama bu durum onların ilim sahibi olmalarına hatta ilimde derinleşmelerine engel olmamıştır.

Görme engelliler arasında ilk üç nesil arasında hadis rivâyetinde bulunan şahsiyetlerden en tanınmış olanların zikredilmesi, görme engellilerin bu alandaki ilmî hizmetlerini tanıtma bakımından yeterli olacaktır.

A. Sahabe Dönemi

Allah Rasûlü’nün sahabîleri arasında görme engelli sahabîler bulunmaktadır. İbn Ümmi Mektûm gibi doğuştan görme engelli olan sahabîler gibi; Peygamberimiz’in amcası Hz. Abbas b. Abdilmuttalib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Mes’ûd, Cabir b. Abdullah b. Haram, Hz. Ebubekir’in babası Ebû Kuhafe, Ebû Süfyan, Esmâ bt. Ebîbekr, Habib b. Fûdeyk, Habban b. Munkız, Harise b. Nu’mân, Hassan b. Sabit, İtbân bin Mâlik, Ka’b b. Mâlik, Mahreme b. Nevfel, Osman b. Maz’un, Sa’d b. Ebî Vakkas, Umeyr b. Adiyy, Vasile b. el-Eska’ gibi hayatlarının sonlarında gözlerini kaybeden sahabe-i kiram da bulunmaktadır.

Görme engelliler söz konusu olunca ilk olarak Abese Sûresi’nin ilk âyetlerinin nüzûl sebebi olan ‘İbn Ümmi Mektûm’ hatırlanmaktadır.

¹² Tirmizî, “Zühd” 57 (2400); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 172, 174.

¹³ Yusuf, 12/84.

1. İbn Ümmi Mektûm (r.a)

Daha çok “İbn Ümmi Mektûm” ifadesiyle zikredilen Abdullah (Amr) b. Kays b. Zâide el-Kureşî (v. 15/636),¹⁴ Peygamberimiz’in görme engelli müezzini ve Hz. Hatice (r.a) validemizin dayısının oğludur. Abese Sûresi’nin ilk âyetlerinde Peygamberimiz (s.a.v), müezzini ve yakın akrabası olan görme engelli İbn Ümmi Mektûm sebebiyle Allah tarafından uyarılmaktadır.

Abese Sûresi’nin ilk on âyetini okuyan kimse, Allah’a ve Peygamber’e yönelen, görme engelli ama imanlı insanın; zengin ama şımarık, itibarlı ama isyankâr insandan Allah nezdinde daha değerli olduğunu görecektir.

Olay şöyle gerçekleşmişti: En son rasûl, en güzel örnek, en ideal şahsiyet Muhammed Mustafa (s.a.v) Mekke’de dine davetle meşğuldü. Ebû Cehil, Velid b. Mugire ve Utbe b. Rebia gibi Mekke’nin ileri gelenlerine İslâm’ı anlatıyordu. Onların İslâm’ı kabul etmesiyle birçok kişinin İslâm’a gireceğini düşünüyordu. Velid b. Mugire ile önemli toplantılarından birini yapıyordu. Bu toplantı çok ama çok önemliydi.

Toplantı devam ederken yakın akrabası âmâ müslüman İbn Ümmi Mektûm bir soru sormak üzere geldi. Peygamberimiz’e (s.a.v) hitaben; “Ey Allah’ın Peygamberi! Allah’ın sana öğrettiklerinden bana öğret,” diyordu. Allah Rasûlü (s.a.v) o sırada Velid’e İslâmı anlatmakla meşğuldü. İbn Ümmi Mektûm’a ona cevap vermedi. Allah Rasûlü (s.a.v), ona daha sonra anlatabileceğini düşünerek pek iltifat buyurmadı ve ilahî uyarıya muhatap oldu. Peygamberimiz (s.a.v) sözünü bitirip kalkacağı sırada vahiy geldi ve Abese suresinin konu ile ilgili ilk on âyeti indi.

“**Kendisine o âmâ** geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. Ne bilirsin, belki o **âmâ** temizlenip arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecektir. Sen kendisini -irşada- muhtaç hissetmeyen kişiye yöneliyor, onun sesine kulak veriyorsun, (O istemiyorsa) onun temizlenmesinden sana ne!. Allah’a derin bir saygı ile korku içinde sana koşarak geleni bırakıp ilgisiz davranıyorsun. **Hayır, böyle** yapma. Çünkü bu (Kur’ân) bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.”¹⁵

¹⁴ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zühri, *et-Tabakatü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, I.bsk, 1410/1990, IV, 205-212; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemirî, el-Kurtubî, *el-İstiâb fî ma’rifeti’l-ashab*, thk. Muhammed Ali el-Bicavî, 1412/1992, III, 979, 997; İbnü’l-Esir, İzzüddin Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Esir el-Cezerî, *Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sahabe*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, ts. , IV, 263; Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü’l-Risale, IV.bsk, Beyrut, 1406/1986, I, 360-365; İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî el-Mısri eş-Şafiî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, Kalkuta/Hindistan, 1270/1853II, 523-524; a.mlf., *Tehzibu’t-Tehzib*, Haydarâbad/Hindistan, 1327/1909, VIII, 34; Tezcan, Münir, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2007), s. 137-186; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213230> (Erişim tarihi: 12.02.2018), s. 137-186; Aydınlı, Abdullah, “İbn Ümmi Mektûm”, *DİA*, XX, 434

¹⁵ Abese, 80/1-10.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), bu olaydan sonra İbn Ümmî Mektûm'u gördüğü her yerde ona değer verecek, halini-hatırını soracak, onunla yakından ilgilenecektir. Bu olaydan sonra görme engelli olan bu müslümanla karşılaştığında; “*Ey kendisi sebebiyle Rabbimin bana uyarıda bulunduğu kişi!.. Hoş geldin*”, diyecektir.¹⁶

İbn Ümmî Mektûm sebebiyle yapılan ilahî uyarı, aslında Allah Rasûlü'ne değil, onun kişiliğinde bütün ümmetine ve özellikle engellilerle muhatap olan herkese yapılmış bir uyarıdır. Buna göre İbn Ümmî Mektûm'lar bize Allah'ın emanetidir. İlâhî uyarıya ve ilahî tekdire muhatap olmamak için, engellilere gereken değer verilmeli, engelsiz bireyler gibi eşit haklara sahip olmaları için engellilere pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Engelli kişiler, sahipsiz ve muhtaç durumda bırakılmamalıdır.

İbn Ümmî Mektûm, Mus'ab b. Umeyr (v. 03/625) ile birlikte Medine'ye ilk hicret edenler arasındadır. Medineli Berâ bin Âzib (v. 71/690) diyor ki: “Bize ilk hicret eden kimseler Mus'ab b. Umeyr ile İbn Ummî Mektûm'dur. Bunlar (Medine'de) halka Kur'an öğretiyorlardı.”¹⁷

Medine döneminde, değişik vesilelerle Medine dışına çıkan Peygamberimiz'in (s.a.v.); İbn Ümmî Mektûm'u cemaate namaz kıldırması için yerine vekil bıraktığı ve bu görevi kendisine on üç defa verdiği nakledilmektedir.¹⁸

Ayrıca yine görme engelliler dâhil, tüm engellilerin cihaddan muaf olduklarını beyan eden âyetin¹⁹ nüzûl sebebi yine İbn Ümmî Mektûm'dur.²⁰

İbn Ümmî Mektûm, görme engelli olması sebebiyle cihaddan muaf olmasına rağmen, elinde siyah bayrak, sırtında zırh ile Kadisiyye Savaşına katılmıştır.²¹ Bir rivâyete göre Kadisiyye savaşında şehit olmuş, bir başka rivâyete göre dönüşte Medine-i Münevver'e de vefat etmiştir.

2. Ebû Süfyan (r.a)

Ebû Süfyan Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kuraşî (v. 31/651)²², Kureyş

¹⁶ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Abese Süresi 1-4, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988, XIX, 139.

¹⁷ Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr” 46 (3927).

¹⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 264.

¹⁹ en-Nisâ, 4/95,

²⁰ Abdürrezzak b. Hemmam es-San'anî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, nşr. el-Mektebül-İslâmî, Beyrut, II. bsk, 1403/1983, I, 169; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 220; Beyzâvî, Nasıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer eş-Şirâzî, *Envâru't-tenzil ve Esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî, Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I. bsk, 1418/1998, II, 239; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebîbekr es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, nşr. Merkezü Hecer li'l-Buhûs, Kahire, 1424/2003, I, 639; Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşadü'l-akli's-selîm ilâ mezâyel-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr. Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. , II, 220

²¹ Aydınlı, “İbn Ümmî Mektûm”, *DİA*, XX, 434.

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 44, 99, 236; İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 183-184; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 12-13; Zehebî, *Siyer*, II, 105-107; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 178-180; a.mlf., *Tehzîb*, IV, 411-412;

kabile reisidir. Peygamberimiz'in kayınpederi, hanımı Ümmü Habibe validemizin babasıdır. Mekke fethinde Müslüman olmuş, şartsız teslim olan Yemen'in Cüreş şehrine vali tayin edilmiştir.²³ Hz. Ebû Bekir döneminde ise Necran valiliğinde bulunmuştur.²⁴

Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'in vahiy kâtipleri arasında yer almaktadır.²⁵ Kendisinin, Herakleios ile yaptığı konuşmayı rivâyet eden Abdullah b. Abbas, oğlu Muâviye ve Kays b. Ebû Hâzim rivâyetinde bulunmuştur.

Hicretin 9.yılında (m. 630) Allah Rasûlü ile birlikte Taif seferine katılan Ebû Süfyan'ın bir gözü isabet almış ve yerinden çıkmıştı. Ebû Süfyan, gözünü eline alıp Rasulullah (s.a.v.)'in yanına geldi. Allah'ın izniyle yerine koymasını ve iyileştirmesini istedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):

-*"Ya Ebû Süfyan! Hangisini istersin? Eğer dilersen, dua edeyim, gözün yerine gelsin. Eğer dilersen Allahu teâlâ, Cennet'te sana bir göz versin,"* buyurdu. Ebû Süfyan:

-*Ya Rasulallah!. Cennet'te bana göz verilmesini isterim, dedi ve avucunda tuttuğu gözünü yere attı ve üstüne basıp çiğnedi.*²⁶

Ebû Süfyan'ın, yetmiş yaşında iken Suriye'deki fetihlere katıldığı, Yermuk seferinde İslâm ordusuna ders verdiği, nasihatte bulunduğu ve askerleri cihada teşvik ettiği rivâyet edilmektedir. Ebû Süfyan'ın Yermuk savaşında diğer gözü de isâbet almış, göz nurundan tamamen mahrum kalmıştır.²⁷

Hazreti Osman zamanında ona danışmanlık yapan Ebû Süfyan, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında vefat etmiştir.

3. Hârise bin Numan (r.a)

Hârise bin Numan *b. Nefel el-Hazrecî el-Ensarî* (v. 40/661 sonrası)²⁸, Hz. Peygamber'in duasını kazanan cömert ve hayırsever sahabeden biridir.

Hârise'nin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivâyet ettiği üç hadis yer almaktadır. Bu üç hadisten ikisi Cebrâil'i gördüğüne dair hadislerdir. Biri de mal hirsından dolayı kişinin gittikçe ibadetten soğuyacağına ve sonunda kalbinin

Aycan, İrfan, "Ebû Süfyan", *DİA*, X, 230-232.

²³ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Fütûhu'l-büldan*, thk. Abdullah Enis et-Tabba', Ömer Enis et-Tabba', Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, 1407/1987, s. 84.

²⁴ Belâzürî, *Fütûh* s. 150.

²⁵ A'zamî, Muhammed Mustafa, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 39.

²⁶ İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 183; İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Esir el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kadî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, II, 268-269; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 172.

²⁷ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, nşr. Beytül-Efkârî'd-Devliyye, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, ts. , I, 201; Zehebî, *Siyer*, II, 106.

²⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 487; İbn Abdilber, *İstiâb*, I, 306-307; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 358; Zehebî, *Siyer*, II, 378-380; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 298, 299; Topaloğlu, Nuri, "Harise b. Numan", *DİA*, XVI, 202.

mühürleneceğine dair rivâyet ettiği hadistir.²⁹

Hârîse'nin annesi, Hz. Peygamber'e biat eden, zaman zaman ona evinde yemek ikram eden hanımlardan Ca'de bint Ubeyd b. Sa'lebe (r.anhâ)'dır. Rasûl-i Ekrem, rüyasında annesine yaptığı iyilikler sebebiyle Hârîse'nin Cennet'e girdiğini görmüş ve orada okuduğu Kur'an'ı dinlemiştir. Sonra da, "İyilik dediğin böyle olmalıdır. Hârîse annesine karşı en iyi şekilde davranan insanlardan biridir," demiştir.³⁰

Hz. Ali ve Hz. Fâtîma'nın Medine'ye hicret ettiklerinde Hârîse'nin evine yerleştikleri belirtilmektedir. Ayrıca Ebû Bekir'in oğlu Abdullah'ın, ailesiyle beraber Medine'ye hicret ettiği zaman, yine Hârîse'nin evinde kaldıkları belirtilmektedir. Hârîse'nin, Peygamberimiz'in zevcesi Mâriye'ye de bir ev verdiği rivâyet edilmiştir.

Hârîse bin Numan'ın bu cömertliği, hayatının sonlarına doğru iki gözünü kaybettikten sonra da devam etmiştir. Hârîse bu sıralar evinin önüne hurma dolu bir zembil koyuyor ve fakirlerin gelip oradan ihtiyaçları kadar alıp gitmelerini temin ediyordu.³¹

4. İtbân bin Mâlik (r.a)

İtbân b. Mâlik b. Amr el-Hazrecî (v. 50/670),³² Hazrec kabilesinin Benî Sâlim b. Avf kolundandır. Hicretten sonra Rasûl-u Ekrem onu Hz. Ömer'le kardeş yapmıştı. Bedir, Uhud ve Uhud ve Hendek gazvelerine katılmıştır. Hemen bütün kaynaklar İtbân'ın görme engelli olduğunu belirtmekteyse de bazı rivâyetlerden gözlerinin zamanla zayıfladığı ve sonraları görme kabiliyetini tamamıyla yitirdiği anlaşılmaktadır.³³

Hayatı boyunca Sâlimoğulları kabilesinde imamlık yapan İtbân, gözlerinin rahatsız olması ve evinin Medine dışında bulunması sebebiyle her zaman Rasûlullah'la beraber bulunamıyordu. Ancak Rasûl-i Ekrem kendisine değer verir, Kuba'ya giderken Sâlim Oğulları yurduna uğrar ve ona misafir olurdu.

Bir defasında Peygamber'e rahatsızlığından söz ederek geceyin ve fırtınalı havalarda mescide gidip cemaate namaz kıldırmadığını söylemiş, evine gelerek orada namaz kıldırmasını rica etmiş. Allah Rasûlü de ertesi gün Hz. Ebû Bekir'le birlikte İtbân'ın evine gidip ev halkına ve oraya gelen diğer sahâbîlere iki rek'at

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 433; Topaloğlu, "Harise b. Numan", *DİA*, XVI, 202.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 36, 152, 167; Topaloğlu, "Harise b. Numan", *DİA*, XVI, 202

³¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 488; Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman bin Ahmed bin Eyyub eş-Şâmi el-Lahmî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, II. bsk., 1405/1985, III, 229, 231; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-âsfiyâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, I. bsk, 1409/1988; I, 356, İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 359.

³² İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 550; İbn Abdilber, *İstiâb*, III, 159-160; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 558; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 452; a.mlf., *Tehzîb*, VII, 93; Çakın, Kâmil, "İtbân b. Mâlik", *DİA*, XXIII, 454.

³³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, III, 558.

namaz kıldırması. Rasûlullah'ın namaz kıldırıldığı yeri mescid edinen İtbân, o günden sonra kavmine burada imamlık yapmıştır.³⁴

Sahih-i Buhârî'de on dört, *Sahih-i Müslim*'de altı hadisi bulunmaktadır. İtbân'ın hadislerini sahabeden Enes b. Mâlik (v. 93/711) ve Mahmûd b. Rebî', tâbiinden Husayn b. Muhammed es-Sâlimî ve Ebû Bekir b. Enes b. Mâlik rivâyet etmiştir.

5. Kâ'b b. Mâlik (r.a)

Kâ'b b. Mâlik b. Ebi Ka'b el-Hazrecî el-Ensarî (v. 50/670)³⁵, Hz. Peygamber'in meşhur üç şairinden biridir. Babası Mâlik, İslâm'dan önce Yesrib'in önde gelen şahsiyetlerinden olup Evs ile Hazrec arasında yıllarca süren savaşlarda yiğitliğiyle önemli işler başarmış bir şairdi. Babasının tek çocuğu olduğu için eğitimine özen gösterilen Kâ'b, okuma yazma ve hesap öğrenmişti.

Evs ve Hazrec arasında yapılan bazı savaşlarda söylediği şiirlerle tanındı. Hicretten önce Medine'de İslâm'ı kabul etti. 622 yılı hac mevsiminde Rasûlullah'ı Medine'ye davet etmek üzere Mekke'ye giden Ensar heyetinde bulundu.

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden Kâ'b b. Mâlik'e oğlu Abdurrahman kılavuzluk yapmıştır.

6. Umeyr b. Adıyy (r.a)

Umeyr b. Adıyy b. Hareşe el-Hatmî el-Ensarî, Medine'nin iki büyük kabilelerinden biri olan Evs'in Benî Hatm koluna mensuptur. Babası Benî Hatm'in şairlerinden biriydi. Umeyr kabilesinden müslüman olan ilk kişidir. Aynı kabileden Huzeyme b. Sâbit ile birlikte Benî Hatm'in putlarını kırdıkları bilinmektedir.³⁶

Verilen bir infaz emrini başarıyla yerine getirmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in takdirini kazanan bir sahabidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun hakkında ashabına hitaben; "*Allah ve Rasûlüne gıyaben yardımcı olan birine bakmak hoşunuza giderse, Umeyr'e bakın,*" dedi.³⁷

Ona imrenen Hz. Ömer (r.a) "Allah'a bu derece güzel kulluk eden şu âmâya bakın," deyince Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Ona âmâ demel. Zira o basiretli biridir,*"

³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 550, VIII, 377; İbn Abdilber, *İstiâb*, III, 159-160; Çakın, "İtbân b. Mâlik", *DİA*, XXIII, 454.

³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 102; VIII, 406; İbn Abdilber, *İstiâb*, III, 286-290; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 487-489; VII, 101; Zehebî, *Siyer*, II, 523-530 İbn Hacer, *İsâbe*, V, 612; Kandemir, M. Yaşar, "Ka'b b. Mâlik", *DİA*, XXIV, 4

³⁶ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vakîd el-Medenî, *el-Megazî*, nşr. Dâru'l-A'lemî, 3. bsk., Beyrut, 1989/1409, I, 174; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 27-28; İbn Asakir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen b. Hibetullah, thk. Amr b. Garâme el-Amravî, *Tarihu Dimaşk, Dâru'l-fikr*, 1415/1995, XIV, 768; İbn Hacer, *İsâbe*, III, 33-34; Güler, Zekeriya, "Umeyr b. Adî", *DİA*, XXXII, 148.

³⁷ Bir önceki dipnotta adı geçen eserlerde nakledilen Umeyr b. Adıyy'ın İslâm'ı ve müslümanları hicveden şair kadın Sammâ bt. Mervan'ın infaz etmesiyle ilgili hadis, İbnü'l-Cevzi tarafından illetli kabul edilmiştir. (bkz. İbnü'l-Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-İlelü'l-mü-tenâhiyefi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşadü'l-Hak el-Eserî, İdaretü'l-Ulûmil-Eseriyye, Faysalâbâd, Pakistan, 2. bsk., 1401/1981, I, 175).

buyurdu.³⁸

Birçok kaynakta Umeyr'in görme engelli olduğu, bazılarında ise gözlerinin zayıf gördüğü kaydedilmektedir. Bir kısım kaynaklarda Uhud'da ve daha sonraki gazvelerde bulunduğu zikredilmekle birlikte görme kusurundan dolayı savaşlara katılmadığı bilgisi daha meşhurdur.³⁹

Umeyr, kabilesine Kur'an öğretmek ve imamlık yapmakla görevlendirilmiş, Kendisinden sonra imamlık görevini oğlu Abdullah devam ettirmiştir.

B. Tabiîn Dönemi

Görme engelli nice muhaddisler, hadis ilmine büyük hizmet etmiş, özellikle rivâyet naklinde hafızalarının güçlülüğü ve rivâyetteki hassasiyetleri sebebiyle görme engelli âlimlerin rivâyetleri kabul edilmiştir.

Tabiîn dönemi hadis imamları arasında görme engelli şu meşhur dört muhaddis bulunmaktadır: Said b. Müseyyeb, Muhammed b. Hazim, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ve Katâde b. Diâme.

1. Said b. Müseyyeb

Said b. Müseyyeb b. Hazn el-Mahzûmî el-Kuraşî (v. 94/713)⁴⁰ Tabiîn neslinin öncülerinden meşhur hadis, fıkıh ve tefsir âlimidir. Medineli meşhur yedi tabiîn fakihinden biridir. Said, Hz. Peygamber'in ve ilk üç halifenin verdiği hükümleri en iyi bilen tâbiîn âlimiydi. Ömer b. Abdülaziz (v. 101/720), Medine valisi olduğu günlerde Said b. Müseyyeb'e danışmadan hüküm vermezdi.

Annesi Ümmü Said bint Sahr da sahâbî olduğu gibi, babası ve dedesi de sahâbidir, Mekke'nin fethinde müslüman olmuşlardır. Dedesi Yemâme'de şehit olmuştur.

Said b. Müseyyeb, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, kayınpederi Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş'ari, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. Âs, Muhammed b. Mesleme, Ümmü Süleym ve babası Müseyyeb gibi sahâbilerden hadis rivâyet etmiştir.

Beş vakit ezanı mescid-i nebevide dinlemesiyle tanınan Said b. Müseyyeb, ilim ve irfan ve maneviyatla dolu bereketli bir hayatın sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş, hicri 94 yılında vefat etmiştir.⁴¹

2. Muhammed b. Hazim ed-Darîr

Muhammed b. Hazim Ebû Muaviye es-Sa'dî el-Kûfi ed-Darîr (v. 95/712),⁴² tabiîn döneminin hadis hâfızı ve âlimlerindendir.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 27, 28; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, IV, 283.

³⁹ İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 1218.

⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 119-143; Zehebî, *Siyer*, IV, 217-246; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 84-88; a.mlf., *Takrib*, s. 241; Kandemir, M. Yaşar, "Said b. Müseyyeb", *DİA*, XXXV, 563-564.

⁴¹ Kandemir, Said b. Müseyyeb", *DİA*, XXXV, 563.

⁴² Zehebî, *Siyer*, IX, 73; a.mlf., *Tezkire*, I, 294; İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 137; a.mlf., *Takrib*, s. 475.

Dört yaşında iken gözlerini kaybetti. Hişâm b. Urve, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Yahya b. Said el-Ensârî, Ubeydullah b. Ömer ve Ebû İshak eş-Şeybanî gibi şahsiyetlerden hadis dersleri aldı. Talebeleri arasında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main, Said b. Mansûr, Hennad b. Seriyî, İbn Numeyr, Ahmed b. Yunus gibi imamlar bulunmaktadıdır.

Daha çok künyesi (Ebû Muaviye) ile tanınmıştır. Halife Harun er-Reşid (v. 193/809) ona değer verir, hürmet ederdi. Ebu'l-Hasen el-İclî (v. 261/875), Yakub b. Şeybe (v. 262/875) ve Nesâî'ye (v. 303/915) göre sika/güvenilir bir râvi idi. Yirmi yıl Süleyman b. Mihrân el-A'meş ile birlikte bulundu. Buhârî (v. 256/870), Ebû Muaviye'nin Süleyman b. Mihrân'dan naklettiği hadislerini hüccet olarak kabul etmiştir.

3. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ed-Darîr

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud el-Bezzâz el-Medenî ed-Darîr (v. 99/718)⁴³, seçkin hadis ve fıkıh âlimlerindedir. Dedesi Utbe, Abdullah b. Mes'ud'un kardeşidir. Hz. Ömer (ra.) hilâfeti döneminde dünyaya gelmiştir. Medine'li meşhur yedi tabiîn fakihinden biridir.

Hz. Âişe, Ebû Hureyre, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebû Said el-Hudrî, Numan b. Beşîr gibi sahabe-i kiramdan rivâyette bulunmuştur. Ömer b. Abdülaziz, İbn Şihab ez-Zührî ve Salih b. Keysan kendisinden ders almıştır.

Ubeydullah b. Abdullah, göz nurundan mahrum, derin bir âlim, salih bir zât, sika/güvenilir bir râvi olarak tavsif edilmiştir. Beşinci halife Ömer b. Abdülaziz'in özel hocası idi. Fıkıh ve hadiste öncü şahsiyet olması yanında kabiliyetli bir şairdi. İbn Abdilberr: "Sahabeden günümüze kadar bildiğim kadarıyla ondan daha güzel şiir söyleyen bir fıkıh âlimi ya da ondan fıkıhı ondan daha iyi bilen bir şair görmedim, diyerek takdirini ifade etmiştir."⁴⁴

Ubeydullah'ın üstün derecedeki güvenilirliğini ifade etmek üzere Nesaî: "Allah Rasûlünden rivâyet edilen en güzel dört isnaddan biri: Zührî- Ubeydullah b. Abdullah- İbn Abbas- Ömer- Rasûlullah (s.a.v) isnadıdır," demiştir.⁴⁵

4. Katâde b. Diâme

Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî, (v. 117/735)⁴⁶, tabiîn arasındaki seçkin râvilerden birdir. Enes b. Mâlik'in has talebelerindedir. Pek çok sahabe-den hadis rivâyet etmişti. Hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerinde imam idi.

Katâde, Hasan-ı Basrî'nin (v. 110/728) yanında on iki yıl bulunmuş ve ondan kıraat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde istifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel (v.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 250; Zehebî, *Siyer*, IV, 475; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 23; a.mlf., *Takrîb*, s. 372.

⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 24.

⁴⁵ Nesaî, *Tesmiye*, s. 267.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 229-231, 273; Zehebî, *Siyer*, V, 269-283; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 351; a.mlf., *Takrîb*, s. 453; Bırışık, Abdülhamit, "Katâde b. Diâme", *DİA*, XXV, 23.

241/855), Katâde'den çok söz eder, onun ilmîni, fikhını ve zekâsını büyük bir takdirle anlatırdı.

Katâde, doğuştan görme engelli idi. Hafıza ve zekâ açısından dâhî bir şahsiyetti. Katâde hiçbir muhaddis üstadına: Bu hadisi tekrar eder misin, demedim, diyordu. Bu sebeplerdir ki, Katâde'nin hadisleri Buhârî, Müslim (v. 261/875) ve diğer hadis imamları tarafından 'hüccet/otorite" olarak kabul edilmiştir.

Katâde'nin, *Kitâbü't-tefsîr, en-Nâsîh ve'l-mensûh fî kitâbillâh, Avâşiru'l-Kur'ân ve Kitâbü'l-menâsik* isimli eserleri bulunmaktadır.

C. Etbâu't-Tabîîn Dönemi

Etbau't-Tabîn dönemi hadis imamları arasında hayatının sonlarında gözlemini kaybeden üç meşhur muhaddis şunlardır: Ali b. Müshir, Yezid b. Harun, Abdürrezzak b. Hemmam es-San'ânî

1. Ali b. Müshir

Ebu'l-Hasen Ali b. Müshir el-Kuraşî el-Kûfî (v. 189/805)⁴⁷, Musul ve İrmîniye kadılığında bulunmuş, meşhur bir hadis âlimidir. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Hişâm b. Urve, Âsım el-Ahvel, Süleyman b. Mihrân el-A' meş ve Ebû Mâlik el-Eşcaî gibi birçok üstaddan hadis dinledi. Kendisinden de Hâlid b. Mahled, Seriy es-Sakatî, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ali b. Hucr, Osman b. Ebî Şeybe gibi meşhur âlimler hadis rivâyet etmişlerdir.

Rivâyet ettiği hadisler kütüb-i sitte'de mevcuttur. İrmîniye kadısı iken gözlelerinden rahatsızlanmış, kendisini tedavi eden tabip gözlerini kör etmiştir. Daha sonra Kûfe'ye dönmüş, Kûfelilerden çok hadis rivâyet etmiştir. Görme engelli iken ezberden rivâyet ettiği hadisler bazı muhaddisler tarafından ihtiyatla karşılanmış.

2. Yezid b. Harun

Yezid b. Harun Ebû Halid es-Sülemî el-Vasitî (v. 206/821)⁴⁸ sika/güvenilir, sağlam bir muhaddis ve fakihdir. İbadet ve tâati, namazındaki güzelliği ve hadis hıfzının kuvveti birçok muhaddis tarafından ifade edilmiştir.

Hayatının sonlarında gözlerini kaybetmiş ama ezberinde değişiklik olmamıştı. Buhârî ve diğer hadis imamları âma olduktan sonra da hadislerini 'hüccet" olarak kabul etmişlerdir. Yahya b. Maîn (v. 233/848) ve Ebû Hayseme (v. 234/849) son dönem rivâyetlerini tenkid etseler de kendisinden hadis rivâyetinde bulunan Ali b. Medînî (v. 234/849), Ebubekr b. Ebî Şeybe (v. 235/849), Ahmed b. Hanbel ve onun hafızasının sağlam olduğunu ifade etmişlerdir.

⁴⁷ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VI, 297; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, VI, 74, 121; Zehebî, *Siyer*, VIII, 484-486; a.mlf., *Tezkire*, I, 290-291; İbn Hacer, *Tehzib*, VII, 383; a.mlf., *Takrib*, s. 405; Çakan, İsmail Lütfü, "Ali b. Müshir", *DİA*, II, 422.

⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 314; Zehebî, *Siyer*, IX, 358, Hatib, *Tarih*, XIV, 337; İbn Hacer, *Tehzib*, XI, 366; a.mlf., *Takrib*, s. 606; a.mlf., *Hedy*, s. 453; Güler, "Yezid b. Harun", *DİA*, XXXXIII, 521.

3. Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî

Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî' es-San'ânî el-Himyerî (v. 211/826)⁴⁹, Yemen'li meşhur hadis imamıdır.

Yemen'de Abdülmelik b. Cüreyc (v. 150/767) ile görüşüp ondan hadis aldı. Hicaz, Şam ve Irak'da Ma'mer b. Râşid (v. 153/770), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Süfyân b. Uyeyne (198/814) ve Mâlik b. Enes'den (v. 179/795) hadis tahsil etti. Ma'mer b. Râşid'in yanında yaklaşık sekiz yıl kaldı. Fıkıh ilmini Ebû Abdirrahman el-Evzâî (v. 157/774), Süfyân es-Sevrî ve Ebû Hanife'den (v. 150/767) aldı. Kendisinden rivâyette bulunan muhaddisler arasında Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, İshak b. Râhûye (v. 238/853), Ebû Hayseme ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli şahsiyetler yer alır. Buhârî ve Müslim *Sahih*'lerinde Abdürrezzâk'tan hadis rivâyet etmişlerdir.

Abdürrezzâk, hadislerini yazılı kaynaklardan rivâyet etmeye itina gösterirdi. Hocalarından Ma'mer b. Râşid, hadis ilmindeki önemli yerini kabul ederek onu övmüştür. Fıkıh babalarına göre telif edilmiş olan *Musannef* adlı eserinde bir kısmı mevkûf ve maktû yirmi bini aşkın hadis yer almaktadır.

Hz. Ali'ye (v. 40/661) muhabbet duyması ve ehl-i beytin faziletine dair hadisler rivâyet etmesi sebebiyle onu Şîlik'le itham edenler olmuşsa da. Ahmed b. Hanbel, ondan Şîi olduğu kanaatini doğrulayacak herhangi bir şey duymadığını söylemektedir. Zehebî (v. 748/1348) de onu Şîlik'le itham etmenin doğru olmadığını söylemekte ve Abdürrezzâk'ın hadislerinin terk edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Abdürrezzâk, ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetti. Ahmed b. Hanbel'in ifadesine göre, daha önceleri kitabında bulunmayan bazı hadisler bundan sonra kendisinden rivâyet edilmeye başlandı. Bu duruma dikkati çeken Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Salâh (v. 643/1245) gibi âlimler, Abdürrezzâk'ın gözlerini kaybettikten sonraki rivâyetleri hakkında ihtiyatlı davranılması gerektiğine işaret etmektedirler.

IV. Görme Engellinin Rivayeti

Hadis rivâyetinin kabulü için hassas kriterler var olup, meşhur tarife göre; 'Sahih Hadis', senedin başından sonuna kadar adalet ve zabt sahibi râviler tarafından şâzz/güvenilir râvilere aykırı ve illetli/kusurlu olmayan, muttasıl bir senedle nakledilen hadistir.⁵⁰

⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 548; Zehebî, *Siyer*, IX, 563-580; a.mlf., *Mizânü'l-itudâl*, II, 609-614; a.mlf., *Tezkire*, I, 364; İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 310-315; a.mlf., *Takrib*, s. 354; Akyüz, Ali, "Abdürrezzak es-San'ânî, *D'Â*, I, 298.

⁵⁰ İbn Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman b. Salah eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis*, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 3. bsk, 1418/1997; s. 11; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Hayr, 1. bsk, Beyrut, 1414/1993, s. 54; Şehavî, Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman, *Fethu'l-mugis bi-şerhi Elfıyyeti'l-hadis li'l-Iraki*, thk. Ali Hüseyin Ali, Dâru'l-İmami't-Taberî, 1412/1992, I, 15; Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebîbekr, *Tedribü'r-ravi fî şerhi Takribi'n-Nevâvi*, thk. Muhammed Avvame, Dâru'l-Minhac,

Görme engellilerin rivâyetleri daha çok zabt/hafıza gücü açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuş, ezberi sağlam olan râvilerin rivâyetleri kabul edilmiş, ezberinde zayıflık olan râvilerin durumu zayıf olarak nitelendirilmiştir.

Görme engellilerin rivâyetleri, doğuştan görme engellilerin rivâyeti ve sonradan görme engelli olanların rivâyeti şeklinde iki ana kategoride incelenmektedir.⁵¹

A. Doğuştan Görme Engelli Olan Râvinin Hadis Rivâyeti

Doğuştan görme engelli olan ama adalet şartını taşıyan güvenilir râvi, zabtının (hafıza gücünün) güçlü olup olmaması konusunda gören kimse ile aynı konuda değerlendirilmiştir.

Muhaddisler, fıkıh ve usul âlimleri sesi tanıma ve iyi tespit etme şartıyla görme engelli kimsenin rivâyetinin cevazında ittifak etmişlerdir. İbn Salah (v. 643/1245)⁵², Nevevî (v. 676/1277),⁵³ İbn Kesîr (v. 774/1373)⁵⁴, Zeyneddin el-İrakî (v. 806/1404)⁵⁵, İbn Hacer (v. 852/1449)⁵⁶, Sehavî (v. 902/1497)⁵⁷ gibi âlimler hadis rivâyetinde sese itimad edilmesinin caiz olduğunu ifade etmiştir.

Görme engellinin sesi ayırt edememesi ve kuşkuyla davranması durumunda rivâyeti ittifakla reddedilmiştir.⁵⁸

“*Bilâl sabah ezanını geceleyin okur. İbn Ümmi Mektûm (sahur sonunda) sabah ezanı okuyuncaya kadar yiyip, içebilirsiniz,*”⁵⁹ hadisini rivâyet eden Abdullah b. Ömer (r.a) İbn Ümmi Mektûm görme engelli bir kimse idi. Kendisine “sabah vakti girdi, sabah vakti girdi,” denmedikçe ezan okumazdı, demiştir.

İbn Hacer’e göre; bu hadis, râvi görmese de sesi tanıması şartıyla rivâyette sese itimad edilmesinin caiz olduğuna delildir.⁶⁰

Cidde, 1437/2016, II, 132; Tahir b. Salih b. Ahmed el-Cezairî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettah Ebû Guddê, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Haleb, I. bsk., 1416/1996, I, 180; İtr, Nureddin, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1418/1997, s. 242.

⁵¹ Hayyânî, Muhammed b. Abdullah, “Hukmu rivâyeti'l-a'mâ inde'l-muhaddisin/Muhaddislere Göre Görme Engellinin Rivâyeti”, *Taybe Üniversitesi Dergisi*, 1426/2005, yıl 1, sy.1, ss. 89 <http://repository.taibahu.edu.sa/handle/123456789/5671> (Erişim tarihi: 12.02.2018)

⁵² İbn Salah, *Ulûmu'l-hadis*, s. 132.

⁵³ Nevevî, *Takrib* (bkz. Süyûtî, *Tedrib*, IV, 262).

⁵⁴ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimaşkî, *İhtisâru Ulûmi'l-hadis* (Ahmed Muhammed Şakîr, *el-Bâisü'l-hâsîş şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-hadis* Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994), s. 18.

⁵⁵ Irakî, Zeynüddin Ebu'l-Fadl Abdürrahim b. Huseyn el-İrakî, *Şerhu't-Tabsıra ve't-Tezkira (Şerhu Elfiyyeti'l-İrakî)*, thk. Abdullatif el-Humeym ve Mahir Yasin el-Fahl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, II, 57.

⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, tsh. Abdula-ziz b. Baz, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. II, 101.

⁵⁷ Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 115.

⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 266.

⁵⁹ Buhârî, “Ezan” 11 (617).

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 101.

Nevevî, râvinin zabtı hususunda zann-ı galib olduğu takdirde cumhurun görme engellinin rivâyetinin cevâzı konusunda ittifak ettiğini ifade etmiştir.⁶¹ Hatta İbn Kudâme (v. 620/1223) bu konuda ihtilaf yoktur, demiştir.⁶²

Şemsü'l-eimme es-Serahsî (v. 483/1090) şöyle demiştir: Görme engelli olmanın, habere tesiri olmaz. Zira bu durum adaleti zedelemez. Görmez misin, bununla mübtelâ olan Şuayb ve Yakub (a.s) gibi Peygamberler; İbn Ümmi Mektûm ve İtbân b. Mâlik gibi doğuştan, ya da İbn Abbas, İbn Ömer, Cabir ve Vâsile b. Eska' gibi sonradan görme engelli olan sahabiler bulunmaktadır. Bu sahabilerden gelen rivâyetler makbuldür.⁶³

Ebü Hâmid el-Gazzalî (v. 505/1111) ve Seyfeddin el-Âmidî'ye (v. 631/1233) göre, sesi iyi tespit eden ve iyi ezberleyen görme engellinin rivâyeti kabul edilir. Zira sahabe-i kiram Hz. Âişe'yi görmedikleri halde onun sesini duyarak ondan rivâyette bulunmuşlardır.⁶⁴

İbn Neccar el-Fütûhî el-Hanbelî (v. 972/1564): "Görme engellinin rivâyeti, sadece görme engelli olması sebebiyle reddedilmez," demiştir.⁶⁵

B. Sonradan Görme Engelli Olan Râvinin Hadis Rivâyeti

Görme engellilik vasfı savaşı, kaza, yaralanma ve benzeri bir sebeple sonradan meydana gelmişse; bu çeşit râvilerin durumu hadis âlimleri tarafından genel olarak "*ihtilaf (yaşlılık, görme duyusunun gitmesi, kitapların yanması gibi ya da rivâyette kullanılan kitapların yanması gibi sonradan meydana gelen fiilî durum) sebebiyle râvinin hıfzının bozulması*"⁶⁶ olarak değerlendirilse de; görme engelliğin rivâyete çok fazla tesir etmeyeceği kanaati genel bir kanaat olarak nakledilmiştir. Zira rivâyette ses ve ezber kaydı üstadı görmekten daha önemlidir.

Sonradan görme engelli olan râviler birkaç kategoride değerlendirilmiştir:

1. Önceki rivâyetleri kabul edilenler

Bu olayın gerçekleştiği tarih tespit edilmişse sonradan görme engelli duruma düşen râvi, bu olaydan önce sika/güvenilir ve zabıt/hafızası güçlü bir râvi

⁶¹ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. , II, 155.

⁶² İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997, XIV, 178.

⁶³ Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Usûl*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgani, nşr. İhyâu'l-Maârifî'l-Usmâniyye, Haydarâbâd, 1414/1993, I, 354; Abdülaziz b. Muhammed el-Buhârî el-Hanefî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts. , II, 39.

⁶⁴ Gazzalî, Ebû Hamid Muhammed b. Hamid et-Tûsi, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, Kahire, 1356, I, 103; Âmidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Abdürrezzak Afîfi, nşr. el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, I, 276.

⁶⁵ İbn Neccar, Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz el-Fütûhî el-Hanbelî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münir*, Kral Abdülaziz Üniversitesi, İlmî Araştırmalar Merkezi, Mekke, 1300/1980, II, 379

⁶⁶ Itr, *Menhec*, s. 133.

ise, bu olaydan önceki rivâyetleri kabul edilir, bu olaydan sonraki rivâyetleri reddedilir.⁶⁷

İbn Receb el-Hanbelî'ye (v. 795/1293) göre; Hayatının sonlarında gözlerini kaybeden ve hadis ezberi iyi olmayan râvi, ezberinden nakledecek olursa bu durumda "*muhtelit*" râviler gibi, hafıza kalitesine göre değerlendirilir.⁶⁸

Meselâ: *Abdürrezzak b. Hemmam es-San'anî*, sika/güvenilir, hafız ve imam olarak tavsif edilmiş, ancak hayatının sonlarında gözlerini kaybedince ezberi değişmiş; Buhârî ve Müslim, Abdürrezzak'ın gözlerini kaybetmeden önceki rivâyetlerini hüccet kabul etmişler, gözlerini kaybettikten sonraki rivâyetlerini kabul etmemişlerdir.⁶⁹

Sika/güvenilir bir râvi olarak kabul edilen *Ali b. Müshir el-Kureşî*, gözlerini kaybettikten sonra garâib/garib hadisler rivâyet etmiş,⁷⁰ bu sebeple sadece önceki rivâyetleri kabul edilmiştir.

2. Önceki ve sonraki rivâyetleri kabul edilenler

Sonradan görme engelli olduğu halde hafızasının güçlü olması ve ezberinin bozulmaması sebebiyle rivâyeti kabul edilen râviler bulunmaktadır.

Meselâ: Yezid b. Harun el-Vasitî, sonradan görme engelli olduğu halde ezberinde değişiklik olmamış, Buhârî ve diğer âlimler Yezid b. Harun'un gözlerini kaybettikten sonraki rivâyetlerini hüccet olarak kabul etmişlerdir.⁷¹

3. Önceki ve sonraki rivâyetleri reddedilenler

Sonradan görme engelli olan ama hafızalarının zayıflığı sebebiyle önceki ve sonraki bütün rivâyetleri zayıf kabul edilen râviler de bulunmaktadır.

Meselâ: Muhammed b. Müyesser Ebû Sa'd es-Sagâni: Sonradan görme engelli olan ama 'zayıf' olarak nitelendirilen bir râvidir. Buhârî, bu râviden hadis rivâyet etmemiştir.⁷²

4. Sadece belirli bir üstadın naklettiği rivâyeti kabul edilenler

Sonradan görme engelli olan bazı râvilerin bazı üstadlarla olan irtibatlarının kuvvetli olması ve bu üstaplardan aldıkları hadislerdeki zabtlarının güçlü olması sebebiyle özel olarak bu üstaplardan aldıkları hadisleri kabul edilmiştir.

Meselâ: Muhammed b. Hazim'in Süleyman b. Mihrân el-A'meş'den rivâyet ettiği hadisler kabul edilmiş, başkalarından rivâyet ettiği hadislerde pek çok hata

⁶⁷ İbn Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 352.

⁶⁸ İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-tirmizî*, thk. Nureddin İtr, Daru's-Salah, ts. , s. 205.

⁶⁹ Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivaye fi'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvame, Dâru'l-Kible, Cidde, 1413/1992, I, 665; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 310; İbn Hacer, *Hedy*, s. 419.

⁷⁰ Zehebî, *Kâşif*, II, 47; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 473.

⁷¹ Zehebî, *Kâşif*, II, 391; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 366; a.mlf., *Hedy*, s. 153.

⁷² Zehebî, *Kâşif*, II, 226; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 484; ; a.mlf., *Takrîb*, s. 509.

tesbt edilmiştir.⁷³

5. Görme duyusu kaybetme tarihi Mechulse Karşılaştırma Yapma

Râvinin görme duyusunu kaybettiği tarih tespit edilememişse veya bu tarih hakkında bir kuşku meydana gelmişse cumhura göre rivâyetleri reddedilir. İbn Hibban'a (v. 354/965) göre güvenilir râvilerle uyan rivâyetleri kabul edilir, güvenilir râvilerle uymayan rivâyetleri reddedilir.

Bütün bunlar, gayet tabii olarak görme engelli râvinin ezberinden naklettiği durumlarda söz konusudur.

C. Görme Engelli Râvinin Elindeki Sağlam Nüshadan Rivâyeti

Görme engelli râvilerin ezberinden naklettikleri rivâyetler yanında ellerindeki yazma nüshadan rivâyet ettikleri hadisler de bulunmaktadır.

Görme engelli güvenilir râvinin elinde “yazılı sağlam bir rivâyet nüshası” varsa, ezberi de kuvvetli değilse, sadece bu güvenilir nüshadan naklettiği rivâyetler kabul edilir. İbn Salah, bu görüşün “cumhurun görüşü” olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴

Cumhurun görüşünü tercih edenler arasında Nevevî⁷⁵, Tîbî (v. 743/1343)⁷⁶, Zeyneddin el-İrakî⁷⁷, Zekerîyya el-Ensârî (v. 926/1520)⁷⁸ ve Süyûtî (v. 911/1505)⁷⁹ de bulunmaktadır.

Muhaddislerin bu görüşle amel etmeleri bu görüşü te'yid etmektedir. Aynı görüşü paylaşan Hatib el-Bağdadî (v. 463/1071), bu konuyu *Kifâye*'de,⁸⁰ “Ezberi kötü olan kimsenin sadece elindeki sağlam nüshadan rivâyet ettikleri kabul edilir,” başlığı altında incelemektedir. Hatib'e göre; elindeki nüshayı iyi koruyan, sadece bu nüshadan okuyan, elindeki nüshaya işittiğinden başka bir şey ilâve etmeyen kimsenin yazılı nüshadan yaptığı rivâyeti kabul edilir.⁸¹

Yezid b. Züray', (Hemmam b. Yahya el-Avzî) hakkında; “Hıfzı kötüdür ama

⁷³ Zehebî, *Kâşif*, II, 167; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 137; a.mlf., *Takrîb*, s. 475; a.mlf., *Hedyü's-sâri Hedyü's-sari mukaddimetü Fethi'l-Barî*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, tsh. Abdulaziz b. Baz, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. , s. 438.

⁷⁴ İbn Salah, *Ulûmu'l-hadis*, s. 186.

⁷⁵ Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, (bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-Ravi fî Şerh Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Muhammed Avvame, Dâru'l-Minhac, Cidde, 1437/2016, IV, 416.

⁷⁶ Tîbî, Ebû Muhammed Şerafuddin Huseyn b. Abdillâh, *Hulâsa fî usûli'l-hadis*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut, 1405/1985, s. 112.

⁷⁷ Irakî, *Tabsıra*, II, 174.

⁷⁸ Zekerîya b. Muhammed el-Ensârî, *Fethu'l-bakî şerhu Elfiyeti'l-İrakî*, (bkz. Irakî, *Şerhu't-Tab-sıra*), thk. Abdullatif el-Humeym ve Mahir Yasin el-Fahl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, II, 164.

⁷⁹ Süyûtî, *Tedrib*, IV, 416.

⁸⁰ Hatib, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, takdim: Muhammed el-Hafız et-Ticanî, Dâru'l-Kütübî'l-Hadise, Kahire, 2. bsk., ts. , s. 259.

⁸¹ Hatib, *Kifâye*, s. 264.

elindeki nüshası sahihtir,” demiştir.⁸² Hişâm b. Ammar, (Şerik b. Abdullah) hakkında; “O’nun nüshaları sahihtir. Kim onun nüshasından naklettiği hadisleri işitmişse o sahihtir,” demiştir.⁸³ Ebû Hâtim er-Razî, (İshak b. Muhammed b. Ebî Ferve) hakkında; O sadûk kimse idi. Gözlerini kaybedince bazen telkine açık oluyordu. Elindeki nüshalar sahihtir,”⁸⁴ demiştir.

İbn Hacer’in tespitine göre; Buhârî, *Sahih*’inde (İshak b. Muhammed b. Ebî Ferve)’den sadece üç hadis rivâyet etmiştir. Bu hadisler de İshak’ın gözlerini kaybetmeden önce elindeki nüshadan naklettiği hadisler olmalıdır.⁸⁵

D. Bir Muhaddisin Görme Engelli Râvinin Elindeki Nüshadan Rivâyeti

Bir muhaddis, görme engelli râvinin elindeki nüshadan rivâyet ederse ve görme engelli râvi hadisi rivâyet ederken; “Bana falan kimse tahdis etti” derse; bu inkıta/kopukluk olarak isimlendirilir. Zira görme engelli râvi yazı yazamaktadır.

Evzaî’nin (v. 157/774); Katâde bana Basra’dan şu mektubu yazdı: “*Farklı yerlerde bulunmak bizi ayırsa da İslâm sıcaklığı bizi birleştirir,*” sözünü nakleden Zehebî, şöyle demiştir:

“Rivâyette ya ‘Bana yazdı’ ifadesi ya da ‘Evzâî’ye yazdı’ ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden şu anlaşılır: Bu hadisin görme engelli râviden rivâyeti, bunu yazan kimse vasıtasıyla gerçekleşmiştir, ama hadiste bunu yazan kimsenin ismi yer almamaktadır. Bu açık bir inkıta/kopukluk sayılır.”⁸⁶

Buna göre; hadiste bu durumdaki râvinin ismi geçerse o zaman hadis muttasıl/kesintisiz olarak kabul edilir. Ancak bu durumda rivâyetinin kabulü ve reddi ihtilâflıdır. Zira bu rivâyeti yazan kişinin güvenilir olup olmadığı, ayrıca görme engellinin güvenilir olup olmadığı da tespit edilmelidir.

IV. Sonuç

Abese Sûresi’ndeki ilahî uyarı⁸⁷ ile kendilerine özellikle dikkat çekilen ve cihaddan muaf tutulmaları hakkındaki âyet⁸⁸ başta olmak üzere haklarında onlarca âyet indirilen, ümmete emanet olan görme engelliler, ses kayıtlarındaki hassasiyetleri ve basiretlerindeki duyarlılıklarıyla ümmetin gönlünde taht kurmuş ve aralarından nice müstesna âlimler çıkmıştır.

Allah Rasûlü’nün sünnetine duydukları saygının ve sünnet-i seniyyeyi ko-

⁸² Hatib, *Kifâye*, s. 264.

⁸³ Hatib, *Kifâye*, s. 264.

⁸⁴ İbn Hacer, *Hedy*, s. 389.

⁸⁵ Zehebî, *Kâşif*, I, 238; a.mlf., *Mizanü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bacî, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1382/1963, I, 198; İbn Hacer, *Tehzib*, I, 248.

⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, VII, 121; Hayyânî, “*Hukmu rivâyeti’l-a’mâ*”, s. 110.

⁸⁷ Abese, 80/1-10.

⁸⁸ en-Nisâ, 4/95.

ruma görevinin gereği olarak hadis âlimleri, her konuda olduğu gibi, görme engellilerin hadis rivâyetindeki yerleri, konuları ve rivâyetlerinin ilmî değeri konusunda da ayrıntılı ve isâbetli tespitler yapmışlardır.

Görme engellilerin rivâyetlerini toptan kabul veya toptan red gibi bir davranış sergilemeyen muhaddisler ön yargılı davranmamışlar, makul ve meşrû ölçüler çerçevesinde değerlendirmeler yapmışlardır.

Doğuştan görme engelli olan, bununla birlikte münekkıd muhaddis âlimlerinin (*adalet*/kişilik ve *zabt*/hafıza) testlerinden tam puan alan müstesna ilim erbabı, bu ümmet için ‘ilâhî lütuf’ olarak değerlendirilmelidir.

“Hadis Rivâyetinde Görme Engelliler”

Özet: Engelliler içerisinde İslâmî ilimlerde en çok hizmet verenler, görme engelliler olmuştur. Kur’an-ı Kerim tilâvetiyle meşhur olan görme engelliler gibi, hadis rivâyetiyle meşgul olmuş, seçkin pek çok görme engelli şahsiyet bulunmaktadır. Bu ilim erbabından bir kısmı doğuştan görme engelli, bir kısmı da sonradan görme engelli olarak tespit edilmiş, ama bu durumları onların ilim sahibi olmalarına hatta ilimde derinleşmelerine engel olmamıştır. Bu makalede; görme engelliler arasında İslam Tarihi’ndeki ilk üç nesil arasında hadis rivâyetinde bulunan şahsiyetlerden en tanınmış olanları zikredilmekte, ayrıca görme engelli olan güvenilir râvinin hadis rivâyetinin –sağlam hafızaya sahip olması şartıyla- gören kimse ile aynı konumda değerlendirildiği belirtilmektedir.

Atıf: Halil İbrahim KUTLAY, “Hadis Rivâyetinde Görme Engelliler”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XX/1, 2022, ss. 7-26.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivâyet, Görme engelliler, Güvenilir Râvi, Hâfız.